

سلام الله عليه

عوامل همکاری بین مردم و حکومت از دیدگاه نهج البلاغه

نویسنده : مژگان قربانی^۱

چکیده

این مقاله بر آن است که عوامل و راهکارهای جلب همکاری و مشارکت بین مردم و حکومت را بر اساس گفتار امیر المومنان علی علیه السلام روشن سازد. مشی مدیریتی مسئولان در سالهای اخیر فاصله مردم و مسئولان را بیشتر کرد و همکاری های مردم در برهه های مختلف نظام اسلامی به فراموشی سپرده شد. بعضی از مسئولان حکومتی با قانون شکنی های خود از اعتماد مردم نسبت به حکومت کاسته اند. رهبر معظم انقلاب کوشید تا با رهنمودهای خود و پیروزی از حکومت علوی مدیران اجرایی را در جاده دولت اسلامی قرار دهد.

پژوهش حاضر درصدد است که عوامل همکاری و مشارکت بین مردم و حکومت را به صورت توصیفی و تحلیلی از دیدگاه نهج البلاغه مورد بررسی قرار داده و دیگر بار گوشزد کند که بدون همکاری متقابل حکومت به جایی نخواهد رسید و مردم نقش بسزایی در رسیدن حکومت به اهداف عالی خود ایفا می کنند. مقاله حاضر با بیان راهکارهایی برای ایجاد دوباره این حس فراموش شده و بیداری از خواب غفلت و اهمیت دادن به این موضوع که فتنه گران از این فراموشی ها سوء استفاده ها خواهند کرد ارائه شده است. کلید واژه ها : عوامل، همکاری، مردم، حکومت، امام علی (علیه السلام).

^۱. طلبه سطح ۲، حوزه علمیه فاطمیه (س) شهرستان صومعه سرا ۰۹۳۷۱۶۹۰۶۹۳ _ M.ghorbane.۱۳۶۵@gmail.Com

مقدمه

عوامل همکاری بین مردم و حکومت از دیدگاه نهج البلاغه یعنی مجموعه عوامل و راهکارهایی که طبق گفتار امیر المومنان علی علیه السلام باعث جلب حس همکاری و مشارکت بین مردم و حکومت شده و در نتیجه اعتماد مردم به حکومت افزایش پیدا کرده و با حکومت در رسیدن به اهداف عالی جامعه اسلامی همکاری لازم را خواهند داشت.

فرهنگ همکاری و اعتماد از درون خانواده که کوچکترین حکومت در هر زمان است شروع می شود. انسان موجودی اجتماعی است تاریخ حیات انسان تاریخ همکاری و مشارکت است زمانی که انسان نخستین بار دریافت که با تجمع می تواند بر مشکلات فائق آید همکاری را آغاز کرد. اولین همکاری مردم با حکومت حضرت علی علیه السلام بعد از مرگ عثمان و بیعت کردن مردم با حضرت برای قبول خلافت می باشد. در خصوص نقش مردم و همکاری های آنان با دولت از نگاه امام علی علیه السلام مطالعات بسیاری صورت گرفته و مقالات فراوانی در زمینه نقش مردم در حکومت به چاپ رسیده است. مثلاً کتاب وحدت و انسجام اثر جواد محدثی که در آن از همدلی، عامل وحدت و نیز محورهای وفاق و همدلی، رعایت حقوق دولت و ملت و ... بحث شد. و کتاب فتنه اثر دیگری از این نویسنده که در قسمتی از کتاب به عامل وحدت و اتحاد برای مبارزه با فتنه گران پرداخته است تمامی آثاری که مطالعه شده به صورت کلی مسئله را مورد بررسی قرار داده اند و تنها اثری که در سالهای اخیر در مورد عوامل همکاری بین مردم و حکومت از دیدگاه نهج البلاغه به چاپ رسیده اثر زین العابدین قربانی است که در این اثر به رابطه مردم و حکومت، عوامل استحکام این رابطه و ... پرداخته شده، لذا جا دارد که به طور جزئی تر به این موضوع مهم پرداخته شود. مدیران اسلامی در دوران چند ساله انقلاب موفقیت هایی را کسب کرده اند که قطعاً قابل تمجید است ولی ناکامی هایی نیز به ارمغان آورده اند از جمله این ناکارآمدی ها فاصله مردم و مسئولان را بیشتر کرد و همکاری های این مردم به برپایی این نظام اسلامی به فراموشی سپرده شد. مهمترین سوالی که در این مقاله به آن پرداخته شده است این است که عوامل همکاری بین مردم و حکومت از دیدگاه نهج البلاغه چیست؟ وقتی حکومت نقش مردم در رسیدن به اهداف خود را جدی گرفته و بداند که بدون همکاری آنها راه به جایی نخواهد برد و کارها را بر اساس صداقت و شایسته سالاری انجام می دهد و به توانایی های مردم خود ایمان می آورد. مردم با چنین حکومتی همکاری لازم را خواهند داشت.

مقاله حاضر در صدد است که عوامل این همکاری و راه های تقویت آن و ناامید کردن دشمنان از فتنه انگیزی های خود را بر اساس برخی از سخنان حضرت مورد بررسی قرار دهد امید است که دستمایه محققان جهت تحقیق بیشتر قرار گیرد.

جایگاه مردم در حکومت مطلوب

مردم در حکومت اسلامی جایگاه والایی دارند و حکومت موظف است قدر آنها را دانسته و در حفظشان بکشد و برای حضور هر چه بیش تر مردم برای همکاری با حکومت تلاش کند، زیرا تحقق امور حکومت در جامعه و برقراری نظام اسلامی در سایه تمکین مردم و اقشار مختلف جامعه است.

انتفاع مردم از امام بر سه قسم است: یک قسم آن با فعل الهی است. قسم دیگر را امام به انجام می رساند و بخش سوم را خود مردم تحقق می دهند. در واقع مردم با تدبیر و مشارکت در سیاست گذاری، امام را یاری کرده و برای برقراری نظم مطلوب به کمک وی می شتابند؛ بنابراین، مشارکت مردم منفعلانه و به دور از فکر و تدبیر نبوده بلکه آگاهانه اقدام به تشریک مساعی نموده و از هیچ کوششی دریغ نمی ورزند. مردم و حکومت نسبت به هم باید تکریم دو طرفه داشته باشند، در حقیقت در جایی که در عرف مردم و آموزه های دینی تعظیم و تکریم دو جانبه بوده و طرفین پاسخ گوی این تعظیم اند نمی توان سخن از عدم وظیفه امام در مشارکت دادن مردم در امور سیاسی و اجتماعی به میان آورد، بنابراین، امام خود در انجام این وظیفه خواهد کوشید. (موسویان، ۱۳۸۰: ۹۸-۹۶)

خدمتگزاری برای ملت

تجربه انقلاب های مدرن (مانند انقلاب فرانسه، انقلاب روسیه و غیره) نشان می دهد که مبارزات انقلابی با نیروی مردمی آغاز می شود و در شرایط بعد از پیروزی انقلاب، نخبگان و گروه های حاکم رفته رفته خواسته های مردم مبارز را فراموش می کنند و به اصطلاح با حزبی شدن انقلاب و به راه انداختن فرایند سیاست زدایی، مردم به حاشیه رانده می شدند. در چنین شرایطی، دولت برآمده از متن انقلاب تنها در برابر نخبگان، احزاب و طبقه حاکم، خود را مسئول می داند. چنان که حوادث پس از انقلاب مشروطه در ایران (۱۲۸۵ ه.ش) گواهی بر این مطلب است. از این رو، اگر رهبران راستین انقلاب نسبت به رواج رویکرد سیاست زدایی از مردم انقلابی که نتیجه عینی آن، کاهش حس خدمت گذاری کارگزاران به ملت است دل مشغولی اساسی داشته باشند، دغدغه کاملاً به جا و درستی است. خلاف عقلانیت، انسان دوستی و احترام به حقوق بشر خواهد بود که حاکم نسبت به ولی نعمت خود بی اعتنائی و بی مهری بورزند. تا چه رسد به اینکه خواهان رضایت الهی باشند. (ذوعلم، ۱۳۸۶، ۷۰ و ۷۰)

ارزیابی مشارکت مردمی در حکومت علوی

مشارکت و همکاری مردمی در تشکیل و استمرار حکومت علوی نقشی بی بدیل و محوری دارد. از این رو حکومت علوی تا وقتی که با عدم اقبال مردمی مواجه شود و مردم از روی قلب بدان ابراز علاقه نکنند، هرگز تحقق نمی یابد و تنها وقتی محقق می شود که مردم چنین قدرت و حاکمیتی را بپذیرا شوند. هم چنین

در حکومت علوی هیچ گاه از ترفندهای تبلیغاتی و ابزار ثروت و مقام، برای جلب نظر مردم و تسخیر اذهان استفاده نمی شود، بلکه تلاش می شود تا با تبیینی واقع بینانه از نتایج مترتب بر آرا و ترسیمی صادقانه از برنامه های مورد مشورت مردم، فکر و اندیشه افراد رشد داده شود. تا آنان از روی کمال آگاهی اقدام به تصمیم و اظهار نظر نمایند. البته در حکومت علوی مشارکت ها و همکاری های مردمی، صرفاً در امکان دست یابی به پست های مدیریتی و یا شرکت در اخذ تصمیم های حکومتی خلاصه نمی شود؛ بلکه نظارت عمومی بر عملکرد دولت مردان در قالب پیشنهاد، اعتراض و انتقاد از عرصه های مهم مشارکت مردمی محسوب می شود، تا روند مدیریتی نظام در زمینه های مختلف قانون گذاری، اجرایی و قضایی بر اساس مصالح و نیازهای واقعی جامعه اسلامی محقق گردد. زمینه های لازم برای تحقق این نظارت عمومی در حکومت حضرت امیر علیه السلام به نحو فراگیری مهیا بوده و آن حضرت در این مورد به افراد سفارش می فرمودند :

« اعینونی بمناصحه خلیه من الغش، سلیمه من الریب، مرا با خیرخواهی خالصانه و سالم از هر گونه شک و تردید یاری کنید». (نهج البلاغه، خطبه ۱۱۸)

از چارچوب های دیگر برای تأمین مشارکت مردمی در حکومت علوی بهره مندی از اندیشه و تفکر آحاد جامعه در قالب شورا و مشورت است، امری که خداوند متعال در آیه شریفه « و امرهم شوری بینهم » (آل عمران : ۱۵۹) رسول گرامی اسلام را به عنوان رهبر جامعه اسلامی به آن مأمور کرده است. آن حضرت در غیر موارد احکام الهی با مردم مشورت می کردند و مسلمانان نیز با رعایت محدوده مجاز به ابراز نظر و رأی می پرداختند. مشورت با صاحب نظران، سیره مولا علی علیه السلام نیز بود و آن حضرت در مسائل مدیریتی جامعه، به ویژه در عزل و نصب کارگزاران با افراد مشورت می کردند و گاه بر خلاف نظر خود و مطابق مشورت تصمیم می گرفتند. (کریمی والا، ۱۳۸۹: ۳۰۶-۳۰۴)

اعتراف به حقوق مردم

احتیاجات بشر در آب و نان و جامه و خانه خلاصه نمی شود. برای جلب و رضایت انسان، عوامل روانی به همان اندازه میتواند مؤثر باشد که عوامل جسمانی. حکومتها ممکن است از نظر تامین حوائج مادی مردم یکسان عمل کنند، در عین حال از نظر جلب و تحصیل رضایت عمومی یکسان نتیجه نگیرند، بدان جهت که یکی حوائج روانی اجتماع را بر می آورد و دیگری بر نمی آورد. یکی از چیزهایی که رضایت عموم بدان بستگی دارد این است که حکومت با چه دیده ای به توده مردم و به خودش نگاه می کند، با این چشم که آنها برده و مملوک و خود، مالک و صاحب اختیار است؟ و یا با این چشم که آنها صاحب حق اند و او خود تنها وکیل و امین و نماینده است؟ در صورت اول هر خدمتی انجام دهد از نوع تیماری است که مالک یک حیوان برای حیوان خویش می دهد، و در صورت دوم از نوع خدمتی است که یک امین صالح

آفرین باشد تا بتواند اراده آنان و همت آنان و نیروهای عظیم انسانی آنان را در پیشبرد هدف مقدس خود به خدمت بگیرد. (مطهری، ۱۳۸۹: ۷۲)

زمانی که اشرار مسلط شوند

یکی از زمانهایی که همکاری ها کم می شود زمانی است که اشرار و بدان از منزلت و جایگاه بسیاری برخوردارند ولی نیکان و خوبان خوار و ذلیل اند. این ویژگی مشترک در کلام حضرت، در خصوص آفات و آسیبهای زمانه است که در نوع کلمات حضرت به چشم می خورد که زمانی می آید که بدان و بدکاران عزیز می شوند، و مورد احترام و تکریم قرار می گیرند و نیکان و صالحان و متدینین خوار و ذلیل می گردند، جامعه آنها را نمی پذیرد، جایگاه خود را در بین مردم از دست خواهند داد و انزوای از اجتماع را به حضور در جامعه ترجیح می دهند. (قاسمی منفرد، ۱۳۸۹: ۷۷ و ۷۶)

همکاری ملت ایران

انقلاب اسلامی، تنها بر دوش نخبگان یا قشر خاصی از جامعه حمل نشده بود تا به پیروزی نایل گردید، بلکه تمام آحاد جامعه ایرانی، اعم از شهری و روستایی، این بار گران را به دوش گرفته است و تاکنون گرامیش داشته است. هر جا نظام اسلامی به فداکاری و حمایتهای بی دریغ نیاز داشته، ملت ایران در صف اول قرار داشته است. به گفته مقام معظم رهبری، شرح حال ملت ایران نسبت به نظام اسلامی را باید در عرصه های دفاع مقدس، انتخابات میلیونی، صحنه های سیاسی، راهپیمایی ها و موضع گیری ها مشاهده کرد، نه آن گونه که امپریالیسم و صهیونیسم خبری نقل می کند. ملت ایران، ملتی با ایمان، شجاع، فداکار، با صداقت و صمیمی با امام و انقلاب و علاقه مند به نظام اسلامی است. چنین ملتی پشتوانه و سرمایه گرانی برای دولت اسلامی است. مقام معظم رهبری، ارج گذاری به مقام و منزلت ملت ایران را جزئی از حکمت امام می داند پس باید دولت اسلامی، چنین ملتی را سرمایه اصلی برای انجام وظایف خود بداند. (مهدی زادگان، ۱۳۸۸: ۹۸)

پیروی از رهبر

آنچه اوضاع فتنه بار را بدتر می کند، اقدام های خودسرانه است آنچه شرایط دشوار هرج و مرج را مهار می کند و فتنه انگیزان را ناکام می سازد، تبعیت از رهبری است. حضرت در نامه ۱ می فرماید: فتنه بر محور خود به پا ایستاده است. پس به سوی امیر خودتان بشتابید و به جهاد با دشمنان پردازید. سخن امام، ضرورت تجمع بر محور ولایت و شتاب در مقابله با فتنه گران تحت امر رهبر خود را یادآوری می کند.

کسی که تکلیف و وظیفه خود را در عصر فتنه نداند، چه بسا در مسیر اهداف فتنه گران واقع شود. پس ..
باز هم بصیرت چراغ راه است و ولایت معیار تشخیص وظیفه (محدثی، ۱۳۹۱؛ ۴۴ و ۴۲)

بصیرت مردم

از حوادث تاریخی باید درس گرفت. هر کنش یک واکنش دارد، و هر کاری که مردم انجام دهند، پیامد آن را می بینند، بحرانهای اجتماعی، پراکندگی، ستم پذیری، نابسامانی های اقتصادی و سیاسی و هرگونه کیفر دیگری که بر سر مردمی بیاید در نتیجهی کارها و برخوردهای خود آنان با یکدیگر است. چه کیفری که شخصی یا ملتی در برابر بدی های خود می بیند. (جعفری، ۱۳۸۰: ۲۷ و ۲۶)
همه چیز به خود مردم بستگی دارد موقعی حضرت برای همکاری مردم کوفه نامه می تشکر می نویسند و از آنها قدردانی می کند.

و زمانی نیز می رسد که مردم کوفه عبرت برای دیگر ملت ها شده و تا ابد به بد عهدی شهرت یافته تا جایی که جزء ضرب المثل ها شده و می گویند ما اهل کوفه نیستیم علی تنها بماند. مردم اگر آگاه به زمان خود باشند از هر فتنه و شبهه و شایعه نجات پیدا خواهند کرد. و به جای همکاری با حکومت خود ناخواسته و نادانسته با دشمن دیرین خود همکاری نخواهند کرد و این میسر نمی شود جز با بصیرتی عمار گونه.

نتیجه

امام علی علیه السلام در برخی از سخنان گهربار خویش به مجموعه عواملی که باعث همکاری و مشارکت بین مردم و حکومت شده پرداخته اند از دیدگاه ایشان مردم درحکومت اسلامی از جایگاه والایی برخوردارند. حکومت موظف است قدر مردم خویش را بداند چون دولتی که مردم را نادیده بگیرد زمین خواهد خورد. حکومت باید برای حضور هرچه بیشتر مردم برای همکاری با حکومت تلاش کند. مردم نیز نباید خود را از مسئولیت فارغ دیده و فقط تماشاچی باشند. حضرت در بسیاری از سخنان خود به این جایگاه مردم اشاره فرموده اند و رهنمودهای سازنده ای را ارائه داده اند. تمام مبارزات انقلابی با نیروی مردم آغاز می شود. این جریان را می توان در پیروزی انقلاب اسلامی ایران به وضوح مشاهده کرد. می بینیم که خواسته های مردم انقلابی بعد از مدتی رفته رفته به فراموشی سپرده میشود و مردم به حاشیه رانده می شوند و این فرصتی می شود برای فتنه انگیزان. در حکومت علوی تلاش می شود با ترسیم صادقانه از برنامه های مورد مشورت مردم، فکر و اندیشه افراد رشد داده شود تا آنان با آگاهی کامل اقدام به اظهارنظر و همکاری نمایند نه با فریب و تبلیغات دروغ. حضرت معتقد بودند که سرنوشت سیاسی جامعه در دست افراد آن است و هیچ کس نمی تواند این حق را از آنها سلب کند حضرت مردم را از جدا شدن از جماعت و ساز جدا زدن نهی می کرد و معتقد بود که دست حمایت الهی با جماعت است. امتی که گرفتار تفرقه می شوند زمینه سلطه بیگانگان را فراهم می آورند.

اطاعت و همکاری مردم در برابر حکومت باید از روی حب باشد نه ترس، یعنی اطاعتی قابل دوام نه اطاعتی ظاهری و شعاری، برخی از قواعد حکومتی از جمله وظایف سیاسی - مدیریتی، وظایف فرهنگی - دینی، وظایف سیاسی - اجتماعی، وظایف نظامی - امنیتی، وظایف قضایی و اقتصادی که در بخشهایی از نامه ۵۳ نیز آمده از جمله عواملی است که با رعایت متقابل آن همکاری ها گسترش می یابد. وظایف مسوولان در ایجاد این حس نیز نباید فراموش شود. در یک کلام پیروی از رهبری و داشتن بصیرتی عمارگونه در برابر فتنه ها و گوش نسپردن به هر شایعه ای مردم و حکومت را در همکاری کردن هرچه بیشتر با هم یاری خواهد کرد.

فهرست منابع

قرآن

نهج البلاغه

- ۱- احمدی، حبیب الله، ۱۳۷۹، امام علی (ع) و جمهوریت، چاپ اول، قم، انتشارات فاطیما.
- ۲- جعفری، سید محمد مهدی، ۱۳۸۰، آموزش نهج البلاغه، چاپ اول، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۳- جعفریان، رسول، ۱۳۹۱، تاریخ و سیره سیاسی امیر مومنان علی بن ابی طالب علیه السلام، چاپ ششم، قم، انتشارات دلیل ما.
- ۴- حکیمی، محمود، ۱۳۹۲، امام علی (ع) عدالت جاوید، چاپ دوم، تهران، ناشر لوح زرین، سایه سخن.
- ۵- دفتر جریان شناسی تاریخ معاصر، ۱۳۸۴، منشور دولت اسلامی، محقق میثم موسی پور و محمد تقی کرامتی، چاپ چهارم، قم، ناشر همای غدیر.
- ۶- ذوعلم، علی، ۱۳۸۶، چهل گام، چاپ چهارم، تهران، انتشارات کانون اندیشه جوان.
- ۷- رشاد، علی اکبر، ۱۳۸۲، دانشنامه امام علی علیه السلام، چاپ دوم، تهران، ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- ۸- سید رضی، شریف، ۱۳۹۵، ترجمه نهج البلاغه حضرت امیر المومنین، ترجمه محمد دشتی، چاپ سوم، تهران، انتشارات پیام عدالت.
- ۹- شیخ موحد، علی، ۱۳۸۰، اهداف و وظایف اصولی حکومت اسلامی، چاپ اول، قم، انتشارات سلسله.
- ۱۰- علیقلی، محمد مهدی، ۱۳۷۹، سیمای نهج البلاغه، چاپ اول، تهران، ناشر: نشر تاریخ و فرهنگ.
- ۱۱- قاسمی، منفرد، مهدی، ۱۳۸۹، آسیب شناسی زمان در نهج ابلاغه، چاپ دوم، تهران، انتشارات فرهنگ مکتوب.
- ۱۲- قربانی، زین العابدین، ۱۳۹۴، عوامل همکاری و اعتماد بین مردم و حکومت از دیدگاه نهج البلاغه، چاپ اول، رشت، انتشارات سالار.
- ۱۳- کریمی والا، محمدرضا، ۱۳۸۹، مقارنه، مشروعیت، حاکمیت در حکومت علوی و حکومت های غیر دینی، چاپ دوم، قم، ناشر: موسسه بوستان کتاب.
- ۱۴- لنکرانی، محمد فاضل، ۱۳۷۳، آیین کشورداری از دیدگاه امام علی علیه السلام، چاپ چهارم، تهران، ناشر: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

- ۱۵- محدثی، جواد، ۱۳۹۱، وحدت و انسجام، چاپ چهارم، مشهد موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
- ۱۶- _____، ۱۳۹۱، فتنه، چاپ ششم، مشهد، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی
- ۱۷- محمدیان، محمد، ۱۳۹۶، علی علیه السلام، از زبان علی علیه السلام، زندگی و زمانه امیر المومنین علیه السلام از زبان خودش، چاپ دوم، قم، ناشر: دفتر نشر معارف.
- ۱۸- مطهری، مرتضی، ۱۳۹۱، سیری در نهج البلاغه، چاپ پنجاه یکم، تهران، انتشارات صدرا.
- ۱۹- _____، ۱۳۸۹، جاذبه و دافعه علی علیه السلام، چاپ اول، تهران، ناشر: آدینه سبز.
- ۲۰- منصوری لاریجانی، اسماعیل، ۱۳۷۸، تفکر سیاسی و دفاعی بسیج در نهج البلاغه، چاپ اول، تهران، ناشر: مرکز نشر فرهنگی آیه.
- ۲۱- موسویان، سید محمدرضا، ۱۳۸۰، اندیشه سیاسی شیخ طوسی، چاپ اول، قم، ناشر: بوستان کتاب.
- ۲۲- مهدی زادگان، داود، ۱۳۸۸، رئیس جمهوری در رهنمودهای رهبر معظم انقلاب، چاپ ششم، بی جا، انتشارات کانون اندیشه جوان.